

Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

RIV6011.YK Kohalik valitsemine

**Subsidaarsuse printsiibi, demokraatia ja
detsentraliseerimise põhimõtete tagamine Eestis**

Anna-Liis Uuetoa

Mark Andre Udikas

RIRIB-2

Tallinn 2021

Sissejuhatus

Juba enne seda, kui taasiseseisvunud Eesti jõudis liituda mitmete üleeuroopalise algatustega, pandi paika, et kõiki kohaliku elu küsimusi hakkavad edaspidi riigi asemel korraldama ja otsustama kohalikud omavalitsused. See lause vabadusest hõõguvast põhiseaduses on täna aga lõputute arutelude teema. Subsidiaarsusest ehk ligimusest põhimõttest ei pea Eesti lähtuma ainult Põhiseaduse, vaid ka Euroopa kohaliku omavalitsuse hartas sätestatu pärast. Euroopa kohaliku omavalitsuse harta artikkel 4 lg 3 sätestab kohaliku omavalitsuste korraldamisel subsidiaarsusprintsipi olulisust: “riigi kohustusi täidavad üljuhul eelistatavalt kodanikule kõige lähemal seisvad võimuorganid” ning artikkel 3 lg 2 sätestab ka omavalitsuste juhtide demokraatliku olemuse. Siiski jääb eelnimetatud kontseptide tõlgendamine ja korraldamise lõppsõna ikkagi riigi osapooltele endale ning riikide individuaalne olukord erineb kaugeltki seaduste ning hartadega sätestatud valitsetuse ideaaltüübist. Tänapäevaks on lääneriikides kujunenud aga siiski konsensus, et omavalitsuste kaitse ja tugevdamine riikides annab olulise panuse demokraatiale ja võimu detsentraliseerimise põhimõtetele tugineva valitsemisüsteemi ülesehitamisele.

Käesolev seminaritöö katsub anda lühiülevaate subsidiaarsuse rakendamisest, detsentraliseerimise ja demokraatia põhimõtete tagamist Eestis ning sisaldab ka esseeistlikke elemente autorite enese nägemusest Eesti kohalikust halduskorraldusest ja selle tulevikust.

Saateks

Meie töö soovib juhtida tähelepanu võrgustunud riigi kontseptile, mida kajastati dokumendis “Valitsemine 2030” (2018). Selle nägemuse järgi võiks Eesti valitsemist iseloomustada rohke pluralism, mis oleks ajendatud riigi soovis võimalikult palju funktsioone delegeerida ning seeläbi saavutada kõrge vastavus kodanike vajadustega. Aktiivsele kodanikule tähendaks see rohkeid võimalusi kogukonna elus läbi koosloome kaasa lüüa. Olemuselt kirjeldaks visiooni mitmekesisus, mille tunnuseks oleks mitmed võrgustikud, millest mõnes valitseks tugev autoriteet, mõnes domineerivad juhtrühmad ja mõnes rohke (otse)demokraatia.

Informeeritus kui avaliku valitsemise võtmekomponent

Kodanikule lähedal olemisega kaasneb vajadus hoida teda informeeritud. Kuigi võime IKT-st mõelda kui millestki hoomamatust, mis pakkub ettekujutamatuid võimalusi, siis tuleb omavalitsuse tööst informeerimine taandada esialgu vaid info kättesaadavusele avalikkusele. Kõige tõenäolisemalt omavalitsuse kodulehel. Kuigi võiks arvata, et subsidiaarsuse rakendamise keerulisus seisneb milleski enamas kui kodulehele info postitamises, siis võib üllatuda. Näiteks kolme aasta eest tegi õiguskantsler hulga ettekirjutusi erinevatele omavalitsustele, kelle palus viia oma kodulehelt leitava teave kooskõlla Sotsiaalhoolekande seadusega. Märjukirjad kandsid pealkirja "[Teave sotsiaalteenuste kohta](#)".

Erinevused Eesti omavalitsuste vahel on suured, mistõttu oleks mõistlik vaadelda ehk Eesti keskmist, mida näidustab [minuomavalitus.ee](#). Sealse hindamise kriteeriumiteks on kolm taset - baas, edasijõudnud ja eeskujulik, millest igaüks moodustab omaette terviku. Olles vastavuses esimese astme nõuetega võib omavalitsus saada skaalas kuni kolm punkti. Kui sooritus küündib eeskujuliku tasemeni võib KOV saada kuni üheksa punkti. Vaadates valitsemise viimaseid näitajaid nagu "volikogu ja valitsuse töö avalikustatus" ja "veebileht", milles hinnatakse muuseas ka mitmekeelsust, leiame Eesti keskmised näitajad kõik punaselt baastasemelt.

Tuleb nentida, et info kättesaadavust kui üht avaliku valitsemise põhimõtte eesmärki segavad Eesti omavalitsuste erisused rahvaarvus ja ka rahvuslikus koosseisus. Ei ole mõeldav, et Tallinna või Maardu elanikele ei pakuta venekeelset informatsiooni, kuid kas ka Häädemeeeste vald peaks tulenevalt oma lohesurfariitele huvipakkuvatest rannaniitudest mõtlema rahvusvahelisemalt. See on mõtlemiskoht, kas peaksime keskenduma liialt kontseptidele, mis seavad esikohale universaalsuse ja võrdsuse, s.t ühese mõõdupuu kõigile.

Lahend paistaks peituvat info kättesaadavuse ja tulemuslikkuse nõuete ühtlustamises. Tõsi, osalt olemasolevad seadused seda juba teevadki (nt Sotsiaalhoolekande seadus). Mõistlikum oleks eelistada nõutavat teavet reguleeriva universaal-seaduse asemel vahest muud lahendust, sest üks seadus ei suudaks käsitleda kogu avaliku teavet, mida tekib juurde uksest ja aknast. Abiks võiks olla trafarett, millele baseeruda infot kättesaadavaks muutes. Õiguskantsler sisend on vaid märjukirjad ning ametkonna loomine niivõrd lihtsa probleemi lahenduseks näib põhjendamatu.

Kodanikuühiskonna kaasamine

Käsitledes kohalikku valitsemist subsidiaarsuse printsiibist ning demokraatlikkusest ja detsentraliseeritusest lähtudes, ei saa kuidagi mööda pääseda kodanikuühiskonna kaasamisest. Kohaliku omavalitsuste kogukondade liikmed on otsesed avalike teenuste tarbijad, oma piirkonnas avaliku halduse murekohtade tunnetajad, kuid samaaegselt ka nende murekohtade võimalikud lahendajad ning kohaliku omavalitsuse elu edendamise eestvedajad. Kodanike kaasamine avaliku sektori töösse on oluline osa avatud valitsemise põhimõttest, sest nii suudavad riik ning KOV-id tagada otsuste läbipaistvuse ning tõenäolisemalt ka suurema rahulolu vastuvõetud otsustega.

Kui varasemalt seminaritöös käsitleti info kättesaadavuse olulisust avalike teenuste osutamiseks, siis on tegelikult oluline ka käsitleda teenuste kvaliteeti iseennast. Kolmas sektor ning erasektor suudavad täiendada avaliku sektori teenuseid ning kvaliteeti, omades enda vormile iseloomulikke pädevusi, mis avaliku sektorit ei kirjelda. Viimastel aastakümnetel on esile kerkinud oluline termin nagu kogukonna juhitud kohalik areng. See kirjeldab arengupoliitika lähenemisviisi, mis vastandub traditsioonilisele “ülevalt alla” poliitikastrateegiale ning kohalikud inimesed moodustavad ise partnerluse, koostades integreeritud arengustrateegia, oma kogukonna heaolu arendamiseks.

KOV sisene detsentraliseerimine

Euroopa kohaliku omavalitsuse harta määrab, et KOV üksuse sisemine organisatsiooniline ülesehitus on kohaliku elu küsimus ning kohalik võimuorgan võib juhtimisstruktuurid ise kindlaks määrata, et need oleks kohalikele vajadusi arvestades sobivad ja efektiivsed. Vallasisene detsentraliseerimine on võimalusena esiletõusnud just eriti Eestis peale haldusreformi ning võiks olla kindlasti võimalik lisasamm detsentraliseerituse suurendamiseks ning avatud valitsemise tagamiseks. Kohaliku omavalitsuste poolt loodud sisestruktuuri lisaüksuseid kogukonna kaasatuse suurendamiseks on Eestis mitmeid (Lõhmus, Sootla, Noorkõiv & Kattai, 2018):

- Volikogu komisjonide töösse kogukonna esindajate kaasamine - KOVi põhimäärusesse/KOVide haldusreformiaegses ühinemislepingus on sätestatud kohalike omavalitsuste piirkondade esindajate kaasamine. Lisaks võib volikogu luua

ka territoriaalseid komisjone, mis tegelevad konkreetsete piirkondade heaolu korraldamisega.

- Osavallakogude loomine - osavalla täpsed ülesanded ning mudel olenevad KOVi põhimäärusest. Osavallakogule garanteeritud ülesanne on osaleda arengukava eelarvestrateegia ja eelarve menetlemisel arvamuse avaldamisega. Osavallakogu liikmed peavad olema valitud demokraatlikkuse põhimõttel.
- Osavalla vanema/osavalla valitsuse loomine - osavallavalitsused on Eestis pigem erandid, kuid on KOVe, kus vallavalitsusele lisatakse struktuuriüksus, mille pädevusse jääb osavalla tegevuste koordineerimine.
- Kogukonnakogude loomine - erineb osavallakogudest just koosseisu suhtes (esindajad ei pea olema valitud demokraatlikul põhimõttel) ning on moodustatud erinevatest huvigruppidest (ettevõtjad, noored, eakate esindajad, kohalikud vabaihendused). Kogukonnakogu käitub konsultatiivse organiga kohaliku elu korraldamisel (omavalitsus fin). Kogukonnakogude moodustamise korraldab üldjuhul vallavalitsus ning moodustamise kord ja päedus on äratoodud valla või kogukonnakogu põhimääruses. Kogukonnakogudele leidub Eestis ka alternatiivkogusid, sest kogukonnakogu ei ole terminina seaduses sätestatud, kuid nende funktsioon on sama - olla konsulteeriv, sisendit andev organisatsioon KOVi struktuuridele.

Eelnimetatud KOVi sisestruktuuri võimalikud lisauksuste eesmärk on suurendada omavalitsuse detsentraliseeritust. Samal ajal, ei ole mainitud võimalused Eesti KOVides laialdaselt levinud ning 79-st omavalitsusüksusest on osavaldu-linnaosi moodustatud neid vaid u kümnendikus ning osavallavanemate/kogukonnakogude kasutuselevõtt on veel haruldasem (Lõhmus, Sootla, Noorkõiv & Kattai, 2018). On võimalik, et kuna nende kasutuselevõtt on reguleeritud paremini alles peale haldusreformide läbiviimist, tõuseb nende populaarsus lähiaastatel. Kasvu soodutaks ka omavalitsuste vaheline koostöö, kus õnnestunud lisastruktuuride loojatest KOVid jagavad oma häid praktikaid ning tulemusi, seda kas siis läbi ühiste arutelude ELVL-i või regionaalsete omavalitsusliitude platvormidel.

Osavalla- või kogukonnakogude pädevus konsulteerimiseks, sisendi andmiseks ning neil lasuv kooskõlastusõigus, võimestab avatud valitsemise demokraatia aspekti. Kogukonnakogude peamiseks pädevuseks oleks just kohalike heakorra- ja kommunaalküsimustega ning jooksvate kiireloomuliste küsimustega tegelemine, mis tihti vajavad ka kogukonna liikmete tundmist ja paindlikku sekkumist. (Lõhmus, Sootla,

Noorkõiv & Kattai, 2018). Selline kaasamisvorm omakorda muudab ka KOVi kesktasandit efektiivsemaks, sest väheneb nende halduskoormus. Lisaks on koheselt paremini esindatud kogukonna ning hetkeolukorrast või tulevast muutusest mõjutatute arvamus, mistõttu võiks ka KOVi otsus/lahend olla kogukonnale meelepärasem.

Kolmanda sektori kaasamine

Üks olulisi omavalitsuse sisese detsentraliseerimise meetmeid on kodanikeühenduste organisatsioonide tõhus rakendamine. Kodanikeühendused võimaldavad toetada KOVi avalike ülesannete täitmisel, delegeerides neile teenuste pakkumist. Kõige sagedamini delegeeritakse kodanikeühendustele lihtsamaid, väikses mastaabis teenuste täitmist valdkondades nagu kultuur, vaba aeg, sport, piirkondliku elu edendamine, noorsootöö, sotsiaalhoolekanne (Kodanikuühiskonna arengukava, 2015). Sellelaadne kolmanda sektori kaasamine on tegelikult väga tulemuslik, sest paljudes valdkondades on neil ainulaadsed teadmised ning kompetents just tänu oma rohujuure tasandi lähtekohale - vabaaühendustel on otsene lähedane suhe kogukondadega või teenust tarbivate sihtrühmadega. (Kattai, Lääne, Noorkõiv, Sepp, Sootla ja Lõhmus, 2019)

Tänapäevane läänelikust demokraatiast tulenev kodanikeühenduste kaasamisvorm on Eesti ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikide jaoks üldiselt üsna uus, alles paarikümne aasta vanune nähtus. Kuigi Eesti on KIE riikidest kodanikeühenduste aktiivsuse poolest esirinnas, on avaliku sektori ning kolmanda sektori koostöö murekohaks see, et vabaaühendusi ei peeta võrdväärseteks partneriteks. Kolmanda sektori organisatsioone nähakse pigem abisaajatena, kellele avalik sektor võimaldab projekti- ja tegevustoetust või kellele on võimalik delegeerida ainult pehmete teenuste pakkumist. Kaasamine aga arengueesmärkide ja otsuste kujundamisesse on pigem formaalne kui aktiivne ning vabaaühendusi ei kasutata piisavalt efektiivselt nn kõvemate teenuste pakkumisel. Kaasatus ja delegeerimise tase oleneb ka suuresti kohalike omavalitsuste juhtide teadmistest ning väärtustest, lisaks on väiksemates kohalikes omavalitsustes kolmanda sektori kaasamine vähemlevinud ning kodanikuühenduste pädevuse toetamiseks on samuti vähem meetmeid. (Poliitikauuringute keskus Praxis, 2014) Kuigi selline erinevus on mõistetav, saaks KOVide ülesed struktuurid (piirkondlikud KOV-liidud, ELVL, keskvalitsus) siin toetada pisemaid omavalitsusi, arendades tugevamaid koostööstrateegiaid piirkonniti või üleriigiliselt.

Mittetulundusühingute ja aktivistide kaasamine kohaliku elu arendamisesse, suudab suurendada demokraatlikku osalust ning omakorda kasvatada ka aktiivsete kodanike pealekasvu, kel on olemas piisavad oskused kohalikus elus kaasalöömiseks. Lisaks on kodanikuühendused kindlasti oluline aspekt sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalse ettevõtluse arendamisel. Kodanikuühendused on KOVide jaoks tihtipeale alahinnatud lepinguline või strateegiline partner, kes tegelikult suudavad täiendada või ka iseseisvalt täita puudulikke teenuseid.

Kui käsitleda KOVide ja kodanikuühenduste koostööd, tuleb tähelepanu pöörata ka kodanikuühenduste tugevusele Eestis. Suurimateks murekohtadeks kodanikuühendustel on nende nõrk majanduslik elujõulisus ning ka kõikuv tegutsemisvõimekus (kõigub aktiivsete osalejate arv ning oskuste tase kaasalöömiseks). Kaasamise suurendamiseks vajavad kodanikuühendused tugiteenuseid nende pädevuse ja võimekuse suurendamiseks, mida saavad kohalikud omavalitsused pakkuda koolitus-, teavitus- ja nõustamisteenuste näol. (Kodanikuühiskonna arengukava, 2015) SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital on riiklikul tasandil üks suurimaid partnereid vabaiühenduste arendamisel, aidates kodanikuühendustel taotleda toetuseid, projektirahastusi ning pakkudes samal ajal nõustamist, olles loonud Eestis ka piirkondlikud maakonna kodanikuühenduste arenduskeskused (Kodanikuühiskonna Sihtkapitali kodulehekül, i.a).

Et kodanikuühendused oleks tajutud võrdväärsete partneritena, tuleks suurendada mittetulundusühenduste ümarlaudade levimist KOVi sisestruktuuridesse, suurendada kodanikuühenduste katuseorganisatsioonide ning kohalike omavalitsuste üksuste vahelist koostööd.

Erasektori kaasamine ning võimestamine

Kohaliku omavalitsuse heaolu sõltub suuresti ka tema ettevõtete edukusest. Läbi kohaliku ettevõtluse edendamise on võimalik vähendada inimeste lahkumist maapiirkondadest ning omakorda suurendada ka kogukonna heaolu, kogukonna aktiivsust kohaliku elu korraldamisel ning ka tegelikult omavalitsuse tulubaasi (tulumaksu jaotuse pinnalt, kuigi see pole hetkel eriline motivaator). Ettevõtlussektor on lisaks ka erakordne partner kohalike omavalitsuste jaoks sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalse ettevõtluse arendamiseks, eriti kui keskenduda

avaliku halduse IT-lahenduste, e-teenuste ning kommunikatsioonistrateegia valdkondadele, võimaldades oma olemusega avalike teenuste kiiremat väljatöötamist, uuendusmeelsust. (Kattai, Lääne, Noorkõiv, Sepp, Sootla ja Lõhmus, 2019)

Riigikontrolli aruanne (2020) leidis, et ettevõtjate ootused omavalitsustele on tunduvalt kõrgemad praegusest olukorrast ning peamise kriitika osaks sattus just omavalitsuste ebapiisav kommunikatsioon ning koostöö ettevõtjatega ning ebapiisavad toetusmeetmed ettevõtluse edendamiseks. Ettevõtjad sooviksid omavalitsustelt konkreetsemat tuge - kohaliku ettevõtluskeskkona efektiivsemat infovahendamist; ettevõtlust toetava taristu edendamist; koostööaldisust planeeringute menetlemisel; aktiivsemat ettevõtjate kaasamist poliitilistes otsustes ning strateegilises planeerimises. (Riigikontroll, 2020) Seega ei oma kohalik, ettevõtjale lähim tasand piisavat rolli sobiva ettevõtluskeskkonna kujundamiseks, mistõttu subsidiaarsuse printsiip on rahuldamata.

Omavalitsuste roll ettevõtluste edendajatena on väljakujunemata, nõrk ning tänu praegusele väiksele finantsautonomiale ning rahastusele, ei ole nad ka valmis oma rolli eestvedajana suurendama. Olukorra parandamiseks oleks üks võimalus omavalitsuste ning nende maakondlike arenduskeskuste poolt konkreetsete ettevõtlusstrateegiate ning kommunikatsiooniplaani väljatöötamine. Sedalaadi strateegiad peaksid olema piirkonna-põhised, et esindada ning arvestada omavalitsuste omanäolisi huve ja eripärasusi. (Riigikontroll, 2020) Selge kommunikatsiooniplaani olemasolu samuti muudab tõhusamaks ettevõtjate ning omavalitsuste vahelise suhtluse, mis suurendab võimalust osapooltel liikuda ühiste eesmärkide saavutamise poole.

Regionaaltasand - enam kui koordinaatsioon

Kohaliku tasandi rahastamine on meie kursuse üks läbivaid teemasid. Sellele probleemile otsivad paremat leppet mitmed osapooled. Iseseisva tulubaasi puudumine seob omavalitsuste käed, sest plaanides peavad nad ikkagi arvestama riigi eelarveläbirääkimiste positsiooniga. Nõnda on keeruline viia ellu pikaajalist nägemust ning eesmärke tuleb realiseerida ükshaaval. Seni kuni seda lünka ei lahendata võib jätkuda kohalikust vastutusest kõrvale hiilimine ja tegemata jätmise põhjendamise keskvoimu kitsikusega (Kattai, Lääne, Noorkõiv, Sepp, Sootla ja Lõhmus, 2019).

Subsidiarsuse põhimõtte, detsentraliseerimine ja kohaliku omavalitsuse autonoomia ilma võimaluseta kujundada oma tulusid, ei ole sisuliselt võimalik (Kattai jt, 2019). Kuid nagu rõhutame ühes üleval toodud lõigus, siis vahest nõuab ka see probleem esmalt arutelu universaalsuse mõõdupuust, mis nõuab halduse ühetaolisust.

Üritades pakkuda lahendust oma sissetulekute kujundamise võimetusele ei tohime mõelda vaid Tallinna linna olukorrale, vaid eelkõige peame silmas väikepiirkondi, kellel jääb vahel üle tõesti loota vaid Linnade ja Valdade Liidu oskuslikkusele eelarveläbirääkimistel. Taaskord juhiksime tähelepanu võrgustunud valitsemisele. Kuigi üldiselt ollakse vastu mõttelaadile “Tallinn ja ülejäänud Eesti”, siis vahest oleks tarvis mõningate lahenduste arvestamiseks seda tunnistada ning vaadata ka detsentraliseerimisele seda silmaspidades. Kas ei oleks mõistlikum hõredama asustusega Eesti kiiremaks ühtlustamiseks loobuda pisikestel omavalitsustel oma vahendite kramplikust hoidmisest ja kasutamise näidustamisest ning suunata neid ühiste ja tootlike eesmärkide saavutamisse regionaalsel tasandil? Maakondlikud arengukeskused esindaks täna justkui puuduolevat regionaalset tasandit, kuid tegu ei ole ilmselgelt rahvavoimu organitega ning nendesse kuulumine ei ole samuti omavalitsusüksustele kohustuslik..

Regionaalse tasandi ellu kutsumine muudaks tänast kohaliku haldust kardinaalselt. Halduse kõrvale ei saaks vaadata mööda ka poliitilisest väljast. Haldusreformi eel ja hiljem on palju käsitletud kohaliku poliitika erakonnastumise teemat (Kattai jt, 2019). Muutusega toimuks ka paradigma nihe - kogukonna asemel oleks vaja võita elanikkonna toetust. Kahtlemata karmistaks see konkurentsi väikestes linnades/valdades kindlat toetust nautivatele poliitikutele.

Võimalikud ettepanekud arenguteks Eestis.

Rääkides avatud valitsemise põhimõtete rakendamist kõikides Eesti erinevates omavalitsusüksustes, mis erinevad teineteisest võimaluste, suuruse, poliitilise kultuuri ning kogukonna poolest, peab tegelikult detsentraliseerimise tagamiseks ka tagama kesksed toetuspunktid - regioonid. Kuigi antud arutluskäigu suund tundub minevat vastuollu subsidiaarsusega, eeldades just osalist tsentraliseerimise suurendamist, ei ole see nii. Ühised koostööstruktuurid, loovad erinevatele omavalitsustele võrdsemad võimalused enda ettevõtluskeskkonna, professionaalsuse, koostööoskuste arendamiseks. Peame mõtestamiseks võtma seisukoha, et ligimisel ja efektiivsel valitsemisel eksisteerib kuskil ühine raskuskese, mis ei pruugi olla elanikule kõige lähemal.

Täna saavad omavalitsused vahendeid toetus- ja tasandusfondist. Viimasest eraldatav raha on otseselt seotud omavalitsuse territooriumil elavate isikute tulumaksuga. Elanike arv ning teenuste kvaliteet ja kättesaadavus on aga mõningas korrelatsioonis. Seetõttu on oluline mõista vajadust tõsta omavalitsusüksuste atraktiivsust. (Roseniit, 2015) Oma bakalaureusetöös (2015) väidab Roseniit tuginedes akadeemilisele kirjanudsele, et suurtes omavalitsusüksustes on ka demokraatia paremini arenenud, ühes paremate võimalustega majandusarengu ja avalike teenuste tagamiseks ning selleks vajamineva maksukoormuse õiglasemaks jaotamiseks.

Lõppsõna

Kahtlemata ei pakku see lühike seminaritöö lahendust kohalike omavalitsuste poliitika kitsaskohtadele. Tööst võiks eelkõige lugeda üleskutset kogu haldussüsteemi konstruktivistlikumale vaatlemisele ning piirkondade individuaalsete vajaduste ja eesmärkide saavutamisele läbi suuremate ühisalगतuste. Ka Eesti 2035 (2020) strateegia ütleb, et suurte strateegiliste eesmärkide saavutamiseks on vaja koosmeelt erinevate ühiskonnarühmade vahel. Võib-öelda, et valikuvõimalusi on kaks: kas püüame jätkata detsentraliseerimist ja kodanike kaasamist madalal tasemel süsteemis, milles KOV ei saa ise tulubaasi kujundada ja riigis valitseb pigem etatistlik nägemus? Või seame enne laiapõhjalist demokratsiseerimist eesmärgiks mõningate ühiste lävede saavutamise?

Eesti 2035 (2020) mainib muuseas ka Eesti vananevat rahvastikku, mistõttu peab teenuste pakkumisel tulevikus suurenema ettevõtete ja vabaihenduste roll märgatavalt, sest süsteemide ülalpidamine riigi kulu ja kirjadega muutub rahvastiku tendentside valguses raskendatuks.

Kasutatud materjalid

Arenguseire Keskus. (2018). *Riigivalitsemise ja e-riigi stsenaariumid*. Tallinn: Arenguseire Keskus. Veebilehel:

https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2018/08/ASK_Valitsemine-2030_aruanne2018.pdf (04.04.2021)

Kattai, K., Lääne, S., Noorkõiv, R., Sepp, V., Sootla, G. & Lõhmus, M. (2019). *Peamised väljakutsed ja poliitikasoovituse kohaliku omavalitsuse ja regionaaltsandi arengus*. Lõpparuanne. Tallinna Ülikool. Veebilehel:

https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2014/11/L%C3%B5ppraport_V%C3%A4lajakutsed-ja-soovitused-KOV-ja-regionaalarengus_31.01.2019.pdf (04.04.2021)

Kodanikuühiskonna Sihtkapitali kodulehekülj (i.a). Veebilehel: <https://kysk.ee> (03.04.2021)

Lõhmus, M., Sootla G., Noorkõiv R., Kattai K. (2018). *Detsentraliseeritud valitsemis- ja juhtimiskorralduse mudelid kohaliku omavalitsuse üksustes - aasta pärast haldusreformi*. Rahandusministeerium.

Poliitikauuringute Keskus Praxis (2014). *Avalike teenuste delegeerimine vabaihendustele*. Uuringuaruanne.

Roseniit, R. (2015). *Kohaliku omavalitsuse üksuse jätkusuutlikkuse tagamine ühinemise kaudu*. Bakalaureusetöö. Tallinna Tehnikaülikool, Rahanduse ja majandusteooria instituut.

Riigikontroll. (2020). *Kohalike omavalitsuste roll ettevõtluse edendamisel*. Riigikontrolli aruanne Riigikogule.

Riiklik strateegia: Eesti 2035. (2020). Riigikogu.